ДО ЗЕМЛІ Лірика осені

I

Торохкотять і торохкотять колеса, доганяючи одні других. А потяг співає бадьоро-радісну й журну мелодію.

Я лежу на м'якій канапі в купе вагона. Ритмічно похитує потяг, і в такт цьому мене злегка заколихує. Непомітно мене обгортає приємна дрімота, крізь неї я вчуваю говірливу мелодію потягу, і в мою душу вливається теплий, затишний сум. І пливуть тоненькими, поплутаними струмочками не то думи, не то мрії. І мені здається, що то я лежу в себе дома, а моя старенька мамуня в темну осінню ніч сидить у брудній хаті й допізна світить "сліпенький" каганець. Довгі тіні незграбними, фантастичними формами простяглііся по давно не мазаних, облуплених стінах, по столі, й десь зникають по куточках в кінці долівки.

В хаті напівтемрява, холодно й вогко, а знадвору чути, як лопотить і лопотить осінній дощ. І від нього ще сумніш стає. Дома всі давно вже полягали спати, повкривавшись старою обідраною одежею. А мамуня сидить над прядкою й чорною загрубілою рукою байдуже крутить нитку. Одноманітно, рівною, холодно-журною мелодією гуде прядка, а мамуня дрімає собі й, щоб розважитись, тягне якусь журливу довгу пісню про свою убогу долю.

Я укрився старою кожушанкою й дрімаю. Крізь прорвані дірочки тонкими струмочками пробирається вогкий холод, і я щільніш кутаюсь. А сон не йде. Тільки в легкій дрімоті переплітаються холод хати й сумні співи мамуні з якимись рожево-золотими мріями. Я укутався з головою й дивлюсь у маленьку дірочку кожушанки на каганець, на мамуню, на стіни. І тоді все те, що я напівсвідомо розглядаю, приймає теплі, радісно-яскраві форми. І здається мені, що я вже не в хаті, а десь далеко гуляю в лузі. Навколо безліч квіток — жовтих, рожевих, синіх. Я бігаю,

скачу, качаюсь по траві, зриваю квіти. А високе, прозоро-чисте небо ллє й ллє в моє серце свою блакить, змішану з промінням. Щось лоскотать солодко коло серця, й я повільно спускаюсь кудись. І немає ні темної хати, ні заплаканої мамуні. Тільки рожево-золотий туман і зелені плями зірок...

Я не знаю, чому, власне, в сю хвилину прийшли до мене спомини з дитячих літ, але в мою душу вливається старий теплий сум, який колись накликала мені мамуня своїм співом. І чомусь так жагуче вабить знову до тієї вогкої теплої хати й сліпого каганця, що утворює страшні, фантастичні привиди. І як би я хотів зараз побачити мою сухеньку, зажурену мамуню, послухати її пісень, рівне гудіння прядки; а більш усього налитись знову того суму, такого рідного й такого далекого, такого болючого й такого теплого.

А думки снують свої тенета, і я йду за ними, радісно заспокоюючись і проганяючи старі болі. Адже ж я стомлений одноманітно-сірим, холодним життям великого міста з його нещирими, нервовими пориваннями; знесилений тяжкою працею, нікому не потрібною, нікому не цікавою; то чому ж я не маю права хоча на короткий час вирватись на волю й спочити в родині пана Березни, до якого їду в маєток? Мене жагуче вабить блакитне, прозоро-чисте небо; свіже, холодне, як лід, повітря й тепле сонце. О, я гадаю, що в пана Березни, певне, можна зазнати цілковитого спочинку! Я уявляю собі світлі, чисті кімнати; цікаве товариство родини; ситий, приємний спокій, ліниві розваги після обіду; а ввечері гра на піаніно, опісля карти, смачна вечеря й сон на чистім, м'якім ліжку, яке заздалегідь приготує чепурненька, в білій запасці покоївка. І я зарані передбачаю до дрібниць усі умовини власного спочинку, й мною потроху опановує сита, приємна радість, і все життя здається мені надзвичайно цікавим, веселим.

А потяг гуде заспокоюючe. Похитує вагон, я злегка колиха-юсь і крізь дрімоту почуваю, як по моєму обличчю розливається сита, задоволена усмішка.

У-лю-лю-лю! У-лю-лю-лю!—десь співає потяг...

Раптом я вчуваю крізь сон, що чомусь перестав співати потяг. Десь чуються заклопотані густі голоси. Я підіймаю голову,— потяг стоїть. Я хутко зіскакую з канапи й підбігаю до вікна. Певне, ми приїхали і я проспав. От же ж спізнюсь зіскочити. Протираю вікно. Якась маленька, брудна станція; дві-три почорнілих будівлі. Жалібним стогоном б'є дзвінок: один, двічі, тричі.

Вибігаю з вагона й відчиняю двері.

— Яка станція?

— Раз'єзд! — густим, суворим голосом відповідає кондуктор.

— Який?

— Шістнадцятий номер!

Так, так! Я впізнаю тепер сі низенькі, чимсь засмучені оселі, запорошені пилом, закопчені димом паровиків. Се моя рідна станція, з дитинства знайома, де стільки разів у весняну пору, і в зимові морози, і в осінні, хмарні, дощові дні мені доводилось чекати потягу. Хутко, навіть не думаючи, я перебігаю до других дверей, відкриваю їх і жагучим поглядом, припавши головою до стіни вагона, вдивляюсь по другий бік. І одночасно я почуваю, як щось глибоким, гострим болем пронизує мою душу, щось кольнуло в серце й виступили сльози. А я стою й дивлюсь у далечінь. І скоріш не очима, а всім почуттям, всією глибиною душі; я вчуваю той малюнок, який розіслався переді мною, й одночасно відбивав в собі його до найменших дрібниць. Одна хвилина — й мене жадібно потягло туди. І я хотів уже зіскочити, кинути все — і пана, і клунки, і все-все. Але потяг уже од'їхав і з кожною хвилиною усе хутче й хутче утікав. А переді мною стояла усе одна й та ж картина. Я протираю очі від сліз і пильніш вдивляюся в неї.

Кілька смуг ранкового сонця слабим сяйвом заслали землю, озолотили краплини роси. Вузенькою, поплутаною, сірою стрічкою повилася селянська доріжка. Бліда, почорніла стерня; кілька кіп незвезеного хліба, зчорнілого, багато разів прибитого дощем. А на копах гайвороння голосним, благаючим криком комусь чи скаржилось, чи когось прохало, і в холодній тиші ранку їх голос здавався без кінця тужливим — як сама осінь, як сум сірого поля, вузенької доріжки і прибитого дощем незвезеного хліба. Чому його забули забрати? Далі помітив я високі тополі, які тяглися двома рядками понад дорогою. А за ними купку сірих, потемнілих, хуторянських осель. І від усього віяло таким тихим, покірним сумом, і так глибоко він відчувався в моїй душі!.. Десь загомоніли найглибші, найрідніші голоси, і я не можу заспокоїти їх. Всією душею вабить мене туди, і я не можу одірватись, вчуваючи, що зливаюсь з цим давно забутим, рідним сумом, з тихими, засмученими ланами, і в цьому почуваю якусь болючу насолоду.

І ось знову повертаються старі, напівзабуті спомини. Та вузенька дорога, усюди поплутана, з тополями і присадкуватими вербами по боках, потяглась до самого дому. До нього всього тільки десять-п'ятнадцять верст. Скільки разів довелось нею їздити! Холодні, осінні дощі; глибокі, застиглі калюжі багна; холодний вітер, пронизуючий наскрізь, пробирає вас; десь скиглить у полі билина, й сум осінній, нудний давить вас. А я зі своїм татом їду до потягу на старенькому, лаліврозбитому возі. Маленька, миршавенька кобильчина з довгими ковтунами шерсті плентається повільно, жуючи свою власну долю. В мене думки рожеві, юнацькі. Скільки ще попереду простору, стільки ще може бути надалі нового, яскравого! І тому так тягне мене з дому до школи. А татусь мій у старенькому, рудому кобеняці. Борода в нього в кількох місцях уже посивіла зарані, певне, від горя. В кобеняці не дуже-то тепло. Він увесь зігнувся, посинів від вітру. Коряві руки раз-у-раз сіпають віжками, а він провадить якусь балачку. У нього було стільки надій, стільки гарячих бажань і поривань, і так хотілось йому всього того досягнути, й так жорстоко усе це розбилось! Чому ж це так? Тепер зосталась у нього одна-однісінька надія, щоб хоч сина вивести на дорогу!

Приїздимо до станції й довго чекаємо на потяг. Нарешті я сідаю. Заскрипіли тормози, загуркотіло — й потяг одходить. А я стою коло східець і радісно, привітно махаю татові й помічаю його сіру бороду, розвіяну вітром, худе, гостре обличчя й теплі сльози в синіх, дитячих очах. І тоді такий гострий біль проймає мене, й мені сором стає за своє становище, за власні надії, й такий жаль обхоплює за тата! Поїде додому, й почнеться те ж саме сіре, одноманітне життя. Темна хата, сухий чорний хліб, пісний борщ, сварка й постійна, тяжка праця! А надії юні, чисті так навіки й розбились! Покірний, без кінця покірний тягар!..

Але скільки ж то років від того минуло? Постарів татусь і тихо, покірно зараз чекає останнього, незрозумілого кінця в житті.

Що то він зараз робить? Мабуть, уже встав! Сонце бліде, слабке, піднялось і розлило свої тихі, сумні промені навколо! А тато вийшов з хати. Роботи негайної немає. Певне, дрова рубає... Рубає довго, повільно. Усе одно нема нічого цікавого в житті... Порубає трохи: цюк!., цюк!., цюк!.. Стане, розправиться, розчеше сиву бороду, подивиться навколо. В повітрі тоненькими гадючками літає павутиння. Літає та й сяде. Невеличкі гуртки гайвороння з криком перелетять з місця на місце, тривожачи осінню тишу. "А тю на вас, іроди, й гибелі на вас немає!" Полає гайвороння й знову за сокиру: цюк!., цюк!., цюк!.. Одноманітно, покірно, повільно...

І також сумно й покірно снують думи. День на день такий схожий. А коли ж то з них останній настане? А який він буде? Чи зазнає старий хоч тоді спокою? Що ж то було такого в житті, чому саме одійшла молодість, бадьорі сили, а з ними кращі, юнацькі мрії, пориви? І чому ж вони ^ здійснились? І безліч питань, і безліч думок, і нерозв'язана вузлів непевними клубками ворушаться в старій голові. А н душі зостається тихий, осінній сум. Так багато було цікавоп й так усе це зосталось невідомим, нерозгаданим! Чому ж т так? А чи ж довго так доведеться ще бути? Дні ідуть-ідуті і певне-таки останній з них прийде. Чи то ж побачу ще сина Чи доведеться хоч побалакати? Колись він був рідний близький, а тепер чужий, незнайомий, незрозумілий! Чи дове деться хоч

на хвилинку зрозуміти, хоч на хвилинку злитись поріднитись і розгадати нерозгадані питання? Цюк! цюк цюк! — падають тоненькі цурупалки. А руки самі підіймаюті і опускають сокиру. Стомився, знову випростувався. Старечими вицвілими очима подивився на блідий осінній обрій, помітив тихі павутинки, вилаяв гайвороння і знову: цюк! цюк! цюк!.. А в старечому погляді застигла якась туга нерозгаданих незрозумілих питань.

//

Майорять і майорять перед очима високі тополі, темні купи гаїв на обрії, самітні оселі хуторян і сірі, осінні, смутні й заплакані лани.

А я стою й стою... І той глибокий докір і сум усе більш і більш захоплює й пригнічує мене. Я наче в якомусь кошмарному сні, в тумані, й цілком нічого не розумію й не помічаю, що діється навколо мене.

Підходить пан Березна й бере мене ласкаво за руку, запрошує в вагон. Я іду й мовчки сідаю на канапу, силкуючись ввічливо відповідати на його запитання.

Якась панна сидить осторонь, якась нахабна самозадоволе-на пика купця смаковито чавкає сніданок, обдивляючись навколо. І мені чомусь хочеться підійти до цієї чисто поголеної пики з чорними, нахабно-тупими очима і здавить, міцно здавить її за щелепи. Якась підстаркувата міщанка поважно розсілась на канапі й, погірдливо смакуючи кожне слово, розповідає про власне життя.

І знову пан Березна чомусь хоче, щоб я одягся. Я мовчки беру пальто. Спиняється потяг. Убігає якийсь дядько з смуглим обличчям і м'якою чорною бородою. Суворо вклоняється панові Березні, потім, нагинаючись, забирає наші речі, й ми виходимо з вагону. Хутко відходить потяг, і знову зостається тихою, покірно-сумною маленька станція.

ЇУ Виходимо на ґанок. Пара високих вичесаних і гладких блискучою шерстю коней підбігає до ґанку. Я помічаю орний ще, цілком новий, блискучий фаетон, темно-синє сумісно на ньому; білі краплини на лобі й під копитами у коней. .Вклоняється той же чорний дядько й суворою усмішкою закликає нас сідати. Ми повільно сідаємо. Сіпають коні, й ми од'їжджаємо від станції.

Увесь час злегка ми колихаємось на ресорах. А перед нашими очима біжать сірі, сумні, осінні лани. На обрії стоїть довга смуга різноманітно поцяцькованих лісів; жовті плями чітко вимальовуються на темно-рожевому тлі, наче розіслали довгий різнобарвний килим.

Осіннє сонце піднялось і пильнує нагріти мої плечі. Стало тепліш, а пан Березна почав охоче розповідати мені про кожну місцевість. У його з кожним місцем так багато споминів. Я пильніш вдивляюсь в обрій і серед темних смуг лісів помічаю дві білих плями. Вони з кожним часом прибільшувались, а коли ми приїхали до маєтку, я впізнав в них селянську церкву й будинок пана Березни.

Нарешті ми приїхали. Підіймаємось по крутій доріжці під гору й проїздимо повз альтанку. Я помічаю на ній потемнілу від дощів білу фарбу, відставлені двері й одну розбиту в вікні шибку. Коло альтанки на самому крутому місці високий старий дуб. Вершина урізана, й на ній гніздо лелеки, самітнє, зоставлене на зиму. Полетіли мешканці в теплий край. Чи то згадують зараз про своє гостювання?

Я повертаюсь назад з фаетона, й переді мною внизу розстилаються широкі-широкі луки, то вкриті густими, кучерявими гаями, то світять блідо-зеленими прогалинами сінокосів. На кілька верст я помічаю до дріб'язків увесь краєвид. Місцями по ньому чіткою, голубуватою стрічкою виблискує річка. А на тім кінці простяглася залізниця і сивий дим кучерявими баранчиками повився вздовж дороги. Я широкими очима вдивляюся в краєвид, а в моє серце вливається радісна, бадьора смуга. Хочеться співати якихось дужих пісень, голосно кричати й

побігти назустріч холодному вітрові, блідо-бла китному небові, білим легким хмаринкам.

Пан Березна просить злізти з фаетона й пройтися садом. Я охоче згоджуюсь. Рівна, чиста доріжка прорізує віти алеї. Понад доріжкою густі кущі жасмину, бузку, а далі зелені, рівні, соковиті, присадкуваті яблуні й груші простяглися шахматними рядами. На сонці особливо чітко вимальовуються золотисті боки, вкриті густою червоною фарбою, яблук, груш та сизо-темних слив, що роями обсіли віти. І це ж, маєте знати, сам пан Березна усе насадив. Кожну деревину викохав, випестив; кожну вітку обрізав, позамазував сучки. І от маєте тільки десять років, а сад пішов свіжий, буйний, і вже дає кілька тисяч доходу. Ми підходимо до будинку, простого, старенького, але міцно, по-господарськи збудованого.

Ми зійшли на веранду, а далі через скляні двері в їдальню.

На довгім, просторім столі чиста, біла скатерть і напів-бадьоро, з веселим співом, ще пихтить самовар. До нас вийшла покоївка, чиста, рум'яна, в білій запасці, зустрічає нас з привітною усмішкою та веселими очима.

— Катерино, паничеві кімнату й даси умитися тощо!.. Ну, прошу пробачить! До скорого побачення! Хе-хе-хе...

Легкими кроками стукотить Катерина по підлозі в просторій залі.

А ось і моя кімната! Не дуже велика, з вікнами на південь, у сад. Біла, чиста й світла. М'які зелені меблі, темний килим, і все чисте, веселе, радісне. Якимись м'якими чарами приваблює ця кімната до спокою. Боже, як хороше! Я не втримуюсь і опускаюсь на канапу. А на моїм обличчі розпливається стомлена, але приємна усмішка.

— Стомились? — привітно звертається Катерина.

— Ні, ні, Катерино! Се просто так, весело стало.

— А тут справді весело, дуже весело! Се найвеселіша кімната.

Я згоджуюсь.

— Води подать? — питає Катерина.

— Так, так! Будьте ласкаві!

— Я зараз!

Чекаю. Вікна виходять у сад, і я вдивляюсь на дерева, що так спокійно, мов зачаровані, держать на собі густий тягар яблук і груш. І так от би стати і дивитись, дивитись, і почувати, як у душу вливається тихий, м'який, задумливий спокій.

Катерина вносить воду. Я роздягаюсь і почуваю, як холодна вода свіжо бадьорить моє тіло. Червоніють мої щоки, і все обличчя злегка пашить. А Катерина стоїть і мовчки слідкує за мною цікавими, веселими очима. Чи рада, чи насміхається, а чому саме?

— А давно ви тута, Катерино?

— Уже третій рік.

— Ну, що ж, вам гарно живеться?

— Хтозна! Усяко буває. Як прийдеться...— а далі замовчала.— Робити всюди нелегко,— додала згодом.

І знову я почуваю, як щось кольнуло мене.

Я вдивляюсь в неї й за випещеним, чистим обличчям я помічаю ту ж саму покірливість в сумних очах, в легких зморшках коло рота, в чисто вимитих, але загорілих руках.

Катерина мовчки забирає воду, а через хвилю знов з'являється й тим же завченим холодним тоном закликує:

— Просять до чаю.

— Я зараз.

Іду в їдальню. Мене зустрічає кругленька, червонувата пані з повільними рухами й подає мені м'яко руку. Я цілую. Далі сухенька сестра пана Березни, ряд панночок, які тільки що повставали зі сну. Старенька, з довгим носом мадемуазель і чорний сухорлявий панок, син Березни.

— Прошу сідати! Ось ваше місце!

— Дуже дякую.

— Вам чого — кави чи чаю?

— Прошу чаю!

— Будь ласка! Певне, стомились з дороги?

— Ні, нічого! Умився й почуваю себе гаразд.

Свіже масло, смачний хліб, чиста скатерть, весело гомонить самовар, спокійні рухи, спокійні, без клопоту розмови. Десь одстає частина моєї душі й розпливається в радісний, спокійно-добродушний сміх, який по всіх суставах розливається.

Після сніданку мене запрошують на веранду й ставлять широке крісло-качалку. Я сідаю й гріюсь на сонці. З вітальні ллються звуки, веселі, радісні. Вони кудись підіймаються граціозними хвилями, як череда кізок під гору, і сміються, і зливаються з сонцем, з небом, з голубою блакиттю і золотими променями. І сміються. Сміються... А я гріюсь на сонці, вслухаюсь в музику й теж сміюсь разом з нею, разом з сонцем, з молодою, граціозною панною, що починає розмовляти зі мною. Скінчили панночки вчитись. Закликають мене до гри в шахмати. Пограли й пішли гуляти. Обійшли ліс і сад.

— Оце, бачите, "Королева Вікторія", дуже смачна груша... А то маєте: "Марія Луїза"; вона не така смачна, але дуже запашна. А це "Червоний Голубок", м'які, трохи кислуваті яблука. Ось "Золотий Пармен"! — Ми зриваємо овочі, коштуємо й потроху наїдаємося. Далі вже не цікавить нас ні "Марія Луїза", ні "Королева Вікторія".

Знову повертаємося до веранди. Розсілися в крісла. З вітальні линуть хриплі, неначе з простудженого горла, звуки грамофона. Час іде трохи нудно, але спокійно, ліниво, безтурботно.

І такі лінощі опановують мною, іі так приємно розправитись у кріслі, й сидіти мовчки, й ні про віщо, ні про віщо не думати. Се цілком нове почуття, і я, смакуючи, оддаюсь під його владу.

Нарешті застукала Катерина каблуками в їдальні. Тонкий брязкіт посуду — готуються до обіду. Моє товариство починає сміятись, виявляючи заклопотаність.

Знову закликають. Знову сідаємо. Подають свіжі смачні страви. Зразу починають мовчки, похапцем їсти, але потім стомлюються й дивляться на нові страви як на якийсь тяжкий, але необхідний обов'язок. Після обіду всі тяжко зітхають, радіючи, що вже більш не доведеться набивати себе.

— Прошу пробачить, панство!

— Дуже дякую! — Вклоняються, дякують.

Малеча підходить до господині, робить легкий кніксен і, хутко повертаючись, зникає в саді. Мені пропонують спочити, і я охоче згоджуюсь. Власне, не стільки цікавить сон, як бажання залишитись самим собою; розібратись в нових враженнях, віддатись тим новим почуттям солодкого спокою, що так міцно опановує мною. Я увіходжу в свою кімнату й чомусь звертаю увагу на темний образ у кутку. Коло нього кілька сухих гіллячок і квіток. На столі лежить дві книжки. Я підкочую крісло, ліниво сідаю в нього, беру книжку, перегортаю н мимохіть спиняюсь на однім нарисі.

Село тихе, сумне. В м'який, теплий сум обгорнеш всі враження, всі настрої поета, й це так відповідає моєму власному настрою. Читаю повільно. Думка потроху засипає, опускаються руки, і я починаю вдивлятись у вікно.

Широкий клен з пожовтілим листям стиха веде якусь розмову з вітром. Щось довго-довго розповідає йому. А потім на хвилю замовкає і знову починаються розмови. Але вітер чомусь сердиться, й тоді клен починає гаряче суперечити. А крізь віти, як через мереживо, пробиваються блакитні краплини чистого, далекого вітру.

Обстановка тиха, заспокоююча, і я потроху починаю спускатись у легкий не то сон, не то дрімоту, й переді мною увесь час стоїть старенький, з сивою, широкою бородою татусь. Він поважно розправляє бороду і щось починає розмовляти бадьоро, а в очах стоять радісні, теплі сльози. А то виглядає з-за канапи панна й починає весело дратувати мене, чудово кокетуючи очима.

Розбудили мене буйні, бравурні звуки піаніно. Виходжу на веранду й знову сідаю на качалку. Біжать і біжать веселими говірливо-шумними

отарами звуки, а я ліниво й собі під ніс щось бурмочу. На столі стиха стукають склянки — готуються до чаю. Вносять самовар. Але навколо нікого не видно. Тільки мадемуазель закохалась у музиці, уся впірнула в неї і з якоюсь пристрасною насолодою міняє одну мелодію за одною. Щось, певне, хоче таємне та глибоко інтимне сама собі розказати. А я спокійно вдивляюсь на вечірні тони неба, на легко-рожеві, засмучені павутини хмарин — і ніяк не зрозумію тих чудних нюансів старої панни.

Несподівано я мусив позбутись спокою. За лісою загавкали собаки. Зразу стиха, а потім усе більш і більш завзято. Підіймаюсь і хутко йду туди. Якась маленька бабуся, уся в чорних зморшках, з худим, виснаженим обличчям, у темній, старенькій одежі стоїть і покірно-полохливо одмахується від собак. А ті обступили її й не дають ходу.

— Паничу, паничу! Проведіть, будь ласка!

— А ви до кого?

— Та тут дочка моя в наймах!

— А де ж вона?

— Та в кімнатах... Катерина... Може, знаєте?

— А-а! Так ідіть сюди! Проводжу. Катерино! А йдіть сюди,— гукаю...

Вийшла Катерина, холодно, трохи ніяково поздоровкалась з мамунею. Чую тиху розмову.

— А це я до тебе, дочко, сорочку принесла тощо. Ну, як же ж ти тут?

— Та нічого.

— А... ну й слава Богу!

А далі потроху відходять до двору й балачка стає все тихґпою й тихшою. Я вже нічого не розбираю, тільки й чую, як гомонить і гомонить тихий, покірно-сумний струмочок жалібних слів. Про щось скаржиться старенька, певне, про свою долю. А їй відповідають ніжні, монотонні слова музики.

Я вслухаюсь. Старенька панна грає "La prière" Бетховена, й ніжні, теплі звуки з молитовною тугою, тихою, ласкавою, до когось побожно звертаються то з щирим, благаючим проханням, то з безнадійністю, то знову відходять покірні, знесилені, пливуть з холодного верхів'я в зелені, заслані млою долини.

А до мене надходять зовсім інші слова. І я їх підбираю під мелодію. І ллються в такт цій мелодії мої власні думи.

— Коли тобі, Боже, шкода світу, кожної істоти, то нащо ти від дерев ламаєш віти; сушиш вітром, мочиш дощем, а потім гониш і гониш їх, аж поки не струхлявіють вони, не розгублять серця?! Чому, чому так жорстоко обіходишся з ними?

— У-у-у!—плачуть десь у домі розчаровані звуки А струмочок журливих слів усе гомонить і гомонить.

Я обертаюсь до старенької бабуні й бачу, як сльози п< темному, сухому обличчю збігають двома струмочками, і я не знаю, що саме, чи то музика мене зворушила, чи сльоз* старенької бабуні викликали в мені старі спомини. Але я раптом підіймаюсь і помічаю в небі дві засмучених рожевих смуги. А до мене підходить живий, яскраво-чіткий татусь. І знову глибокий біль наскрізь пронизує мою душу. Що він тепер робить? І я сам, не помічаючи цього, зіскакую з крісла і йду по доріжці в глибину саду. Стиха долітають звуки піаніно; а думки своє снують.

Останній оберемок скінчив рубати старий. Осінній день короткий, а проте старі руки добре притомились. Заходить сонце, одним днем ближче до кінця, а з ним кінчаються денні думи. Скільки передумано їх тихо, спокійно! Останні гіллячки повільно рубає татусь: цюк-цюк-цюк! Так і остались нерозгаданими за день наболілі усім життям питання. Так і не відомо, чи доведеться побачити до смерті хоч раз свого сина. В ньому всі старі надії, ті, котрих сам не здобув; в йому вся утіха сірого, нещасливого життя. Хто ж він? Рідний і чужий. Близький і невідомий. Цікавий і незнайомий...

А син стомлений і знесилений проміняв власний тихий спокій на кілька сірих днів, яких міг би дати рідним.

— Коли тобі, Боже... Коли тобі, Боже!..— плетуться якісь безглузді слова. То се я, квола й непотрібна людина буржуазного віку, сам знесилений, припав до ситих, як опеньок до трухлявого пня!

А старий, певне, скінчив рубати й тихою, старечою ходою пішов до хати. Узяв шматок черствого хліба, намазав гіркою цибулею й покірно їсть його. Про віщо він зараз думає? Про мене? А може, ні про віщо? Може, мене й забув.

Цюк-цюк-цюк! — десь стукає серце голосно, а мені здається, що якась маленька сокира рубає в моїй душі і згодом одрубає усе те, що зв'язувало мене найтоншими нитками з усім живим, з усім рідним, близьким мені. Одрубує ниточку за ниточкою, й сохнуть ті корені — й спустошують мою душу...

Я, знесилений, пригнічений, опускаюсь на землю і вдивляюся на захід — холодний, засмучений. Чітко на ньому простяг-лися осінні золото-рожеві фарби довгими холодними смугами й так і застигли, не згасаючи.

А в мою душу усе глибше й глибше вливаються "біль і сором" і не цікавий уже ні мій спокій, ні тепла, привітна біль наростає усе більш і більш, і, щоб забути його, я хутко підхвачуюсь і все йду і йду назустріч рожево-холодним смугам заходу.

[1917]